

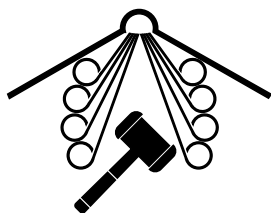
70 LAT

POWSZECHNEJ DEKLARACJI PRAW CZŁOWIEKA

Redakcja naukowa
Monika Florczak-Wątor
Michał Kowalski

70 LAT
POWSZECHNEJ DEKLARACJI
PRAW CZŁOWIEKA

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

SERIA POD REDAKCJĄ
TOMASZA GIZBERT-STUDNICKIEGO
I PIOTRA TULEI

70 LAT
POWSZECHNEJ DEKLARACJI
PRAW CZŁOWIEKA

redakcja naukowa
Monika Florczak-Wątor
Michał Kowalski

Kraków 2019

© Copyright by Individual Authors, 2019

Recenzja

dr hab. Michał Balcerzak, prof. UMK

Redakcja

Patrycjusz Pilawski

Projekt okładki

Marta Jaszcuk

Publikacja dofinansowana przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-8138-132-1 (druk)

ISBN 978-83-8138-195-6 (on-line, pdf)

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

<https://akademicka.pl>

Spis treści

WSTĘP.....	7
CZĘŚĆ I	9
JERZY ZAJADŁO, <i>Uniwersalizm Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: krótka historia pewnego trudnego kompromisu</i>	11
ROMAN WIERUSZEWSKI, <i>Współczesne znaczenie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w międzynarodowym systemie ochrony praw człowieka</i>	31
BRYGIDA KUŹNIAK, <i>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jako akt prawny w obszarze prawa międzynarodowego</i>	41
CZĘŚĆ II	57
KRZYSZTOF DRZEWICKI, <i>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka – niespełniona nadzieja mniejszości narodowych</i>	59
MICHAŁ KOWALSKI, <i>Znaczenie art. 14 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka dla międzynarodowego prawa uchodźczego</i>	79
MAGDALENA ABU GHOLEH, <i>Prawo do kultury i jego współczesne zagrożenia</i>	91
KINGA DREWNIOWSKA, <i>Prawo do sądu jako prawo człowieka – rozważania na tle Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej</i>	107
MICHAŁ GÓRSKI, <i>Czy tylko narodzeni mają prawo do życia? Twórcy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka a prawa nasciturusa</i>	121
PRZEMYSŁAW KOMOROWSKI, <i>Redakcja artykułu 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i jej wpływ na kształt standardu wolności religijnej na przykładzie systemu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka</i>	135

CZĘŚĆ III.....	155
IRENEUSZ C. KAMIŃSKI, <i>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jako akt prawny w obszarze prawa krajowego – uwagi o różnych zobowiązaniach międzynarodowych państwa</i>	157
HANNA KNYSIAK-SUDYKA, <i>Wpływ Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka na wykładnię i stosowanie prawa przez organy administrujące i sądy administracyjne</i>	177
MAREK BIELSKI, <i>Wpływ Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka na wykładnię i stosowanie prawa przez sądy karne</i>	195
DOMINIKA KUŹNICKA-BŁASZKOWSKA, <i>Rekomendacje w zakresie prawa do prywatności wydane przez Komitet Praw Człowieka i ich realizacja w Polsce</i>	209
AUTORZY	225
SUMMARY	229
INDEKS OSOBOWY	231

Czy tylko narodzeni mają prawo do życia? Twórcy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka a prawa *nasciturusa*

1. Wprowadzenie

W niektórych współczesnych pozycjach naukowych z zakresu praw człowieka wskazuje się, że – zgodnie z intencjami twórców Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (dalej: PDPCz lub Deklaracja) – *nasciturusowi* nie przysługują zawarte w niej prawa. Co więcej, historia tworzenia dokumentu (*travaux préparatoires*) ma wskazywać, że zwrot „rodzą się”, zawarty w art. 1 *in principio* („Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw”), został użyty świadomie także w celu wykluczenia stosowania praw człowieka do okresu poprzedzającego narodziny¹. Warto przy tym dodać, że kwestia ta stanowi nie tylko zagadnienie akademickie, ale ma też bardzo istotne znaczenie w sferze stosowania prawa. Najbardziej znanym przykładem jest przyjęcie takiego samego stanowiska przez Amerykański Trybunał Praw Człowieka w sprawie *Artavia*². W par. 224 wyroku sąd ten (powołując się wyłącznie na jeden z wielu

¹ R. Copelon [et al.], *Human Rights Begin at Birth: International Law and the Claim of Fetal Rights*, „Reproductive Health Matters” 2005, vol. 13, nr 26, s. 121-122; H. Schmidt, *Whose Dignity? Resolving Ambiguities in the Scope of „Human Dignity” in the Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*, „Journal of Medical Ethics” 2007, vol. 33, nr 10, s. 582; Ch. Zampas, J. M. Gher, *Abortion as a Human Right – International and Regional Standards*, „Human Rights Law Review” 2008, vol. 8, nr 2, s. 262; J. Kondratiewa-Bryzik, *Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2009, s. 47-48.

² Wyrok Amerykańskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 listopada 2012 r. w sprawie *Artavia Murillo i inni p. Kostaryce*, Inter-Am. Ct. HR, seria C, nr 257, dostępny także na stronie: http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_257_ing.pdf – 14.10.2019. Sprawa dotyczyła oceny zgodności funkcjonującego w Kostaryce zakazu zapłodnienia pozaustrojowego (*in vitro*), które może

dokumentów) wskazał, że zgodnie z pracami przygotowawczymi PDPCz zwrot „rodzą się” został użyty w art. 1 właśnie „w celu wykluczenia nienarodzonego dziecka z praw zawartych w Deklaracji”. Podobną argumentację można także znaleźć w pismach niektórych organizacji pozarządowych działających jako *amici curiae* w innych głośnych sprawach sądowych³.

Niniejszy artykuł ma na celu weryfikację wspomnianego wyżej stanowiska na podstawie dogłębnej analizy *travaux préparatoires* Deklaracji – tym bardziej że przywoływane wyżej prace odnoszą się dość lakonicznie do dokumentów związanych z procesem jej tworzenia – jak również w świetle kontekstu prawnego i społecznego, w jakim tekst Deklaracji był uzgadniany i przyjęty. Takie próby były już czynione przez autorów anglojęzycznych⁴, jednak wydaje się, że istnieje potrzeba ponownego, szczegółowego pochylenia się nad tym zagadnieniem.

2. Historia prac przygotowawczych Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka

W pierwszej kolejności warto zarysować historię powstawania tekstu Deklaracji, jako że w niniejszym artykule będę odwoływał się do różnych etapów tego procesu. Kwestia sformułowania szczegółowego „powszechnego katalogu praw człowieka” w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych pojawiła się już na początku 1946 r., kiedy to Rada Gospodarcza i Społeczna, na mocy art. 68 Karty Narodów Zjednoczonych, powołała roboczą komisję (*nuclear Commission*) właśnie w tym celu⁵. W skład komisji weszli m.in. znany francuski specjalista z zakresu prawa międzynarodowego René Samuel Cassin

skutkować śmiercią embrionu, z Amerykańską konwencją praw człowieka. O wyroku zob. m.in. L. M. De Jesús, *A Pro-choice Reading of a Pro-life Treaty: The Inter-American Court on Human Rights' Distorted Interpretation of the American Convention on Human Rights in Artavia v. Costa Rica*, „Wisconsin International Law Journal” 2014, vol. 32, nr 2, s. 224-266.

³ Między innymi stanowisko organizacji The Center for Reproductive Rights kierowane do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Tysiąc p. Polsce* (skarga nr 5410/03), <https://www.reproductiverights.org/document/tysiac-v-poland-crr-amicus-brief> – 14.10.2019; stanowisko organizacji The Center for Education, Counselling and Research skierowane do Trybunału Konstytucyjnego Chorwacji w sprawie kontroli zgodności z chorwacką konstytucją ustawy o środkach zdrowotnych w celu realizacji prawa do swobodnego decydowania o porodzie (skarga nr 18/78), http://www.cesi.hr/attach/_e/expert_opinion_cc.pdf – 14.10.2019.

⁴ Zwłaszcza R. Joseph, *Human Rights and the Unborn Child*, Leiden–Boston 2009, s. 1 i n.; T. Finegan, *International Human Rights Law and the „Unborn”: Texts and Travaux Préparatoires*, „Tulane Journal of International and Comparative Law” 2016, vol. 25, nr 1, s. 89-126.

⁵ W. Schabas, *Introductory Essay: the Drafting and Significance of the Universal Declaration of Human Rights*, [w:] *The Universal Declaration of Human Rights. The Travaux Préparatoires*, idem (ed.), Cambridge 2013, s. LXXIX.

oraz Eleanor Roosevelt, działaczka na rzecz praw człowieka, żona zmarłego w 1945 r. prezydenta USA Franklina Delano Roosevelta. Komisja ta, obradując w pierwszej połowie 1946 r., przeanalizowała szereg dokumentów odnoszących się do praw człowieka (m.in. przedstawionych przez rząd Kuby), ale nie wypracowała własnego projektu, pozostawiając to pełnemu składowi Komisji Praw Człowieka, powołanej również przez Radę Gospodarczą i Społeczną w połowie 1946 r.⁶ W jej skład, któremu przewodniczyła E. Roosevelt, weszli przedstawiciele 18 państw, z których, po pewnych kontrowersjach, wybrano ósmioosobowy komitet redakcyjny w celu utworzenia projektu katalogu praw człowieka (oprócz przedstawicielki USA znaleźli się tam m.in.: wspomniany R. Cassin, libański filozof i dyplomata Charles Malik oraz chiński polityk i aktywista Peng-chun Chang, a także przedstawiciele ZSRR, Chile, Australii oraz Wielkiej Brytanii)⁷. Komitet ten bazował na propozycji tekstu sformułowanego (czy raczej skompilowanego z różnych innych dokumentów) przez kanadyjskiego prawnika międzynarodowego Johna Humphreya (ówczesnego dyrektora Wydziału ds. Praw Człowieka w Sekretariacie ONZ), który w związku z tym jest uznawany za twórcę pierwszego projektu Deklaracji⁸.

W przeciągu 1947 oraz 1948 r. odbyły się dwie sesje komitetu redakcyjnego oraz trzy sesje Komisji Praw Człowieka w pełnym składzie. W trakcie drugiej sesji tego ostatniego organu (w grudniu 1947 r. w Genewie) zdecydowano, że prace poświęcone katalogowi praw człowieka będą prowadzone na trzech poziomach: 1) deklaracji uchwalonej następnie w formie rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, 2) traktatu międzynarodowego poświęconego prawom człowieka, 3) środków dotyczących wprowadzenia tego traktatu⁹. To właśnie wówczas został uzgodniony pierwszy komisyjny projekt deklaracji, który następnie został przesłany państwom-członkom ONZ do konsultacji (tzw. projekt genewski). Po rozpatrzeniu uwag ze strony rządów, jak również ze strony organizacji (m.in. Komisji ds. Statusu Kobiet ONZ), w czerwcu 1948 r. w ramach Komisji Praw Człowieka został uzgodniony kolejny projekt Deklaracji, który został przekazany Zgromadzeniu Ogólnemu Narodów Zjednoczonych celem dalszych prac. Projekt ten był następnie przedmiotem debat w ramach III Komitetu Zgromadzenia Ogólnego, który pracował nad ostatecznym kształtem tekstu między wrześniem a grudniem 1948 r. (w sumie odbyło się 86 spotkań)¹⁰. Jak powszechnie wiadomo, Zgromadzenie Ogólne przyjęło tekst

⁶ *Ibidem*; zob. też J. Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights. Origins, Drafting, and Intent*, Philadelphia, Pa 1999, s. 4.

⁷ Sylwetki wszystkich członków komitetu redakcyjnego są przedstawione na stronie ONZ: <http://research.un.org/en/undhr/draftingcommittee> – 14.10.2019.

⁸ J. Morsink, *op. cit.*, s. 7.

⁹ J. Symonides, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (po 60 latach od jej przyjęcia)*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 12, s. 6.

¹⁰ Komitet III stanowi jeden z tzw. komitetów głównych – organów pomocniczych Zgromadzenia Ogólnego ONZ – i zajmuje się sprawami społecznymi, humanitarnymi i kulturalnymi (*ibidem*, s. 6-7).

Deklaracji w formie rezolucji 10 grudnia 1948 r., przy głosach wstrzymujących się m.in. Związku Radzieckiego i jego ówczesnych satelitów, w tym Polski¹¹.

3. Prawa *nasciturusa* i kwestia dopuszczalności aborcji w dokumentach *travaux préparatoires*

3.1. Prace przygotowawcze w obrębie Komisji Praw Człowieka w 1947 r.

Zagadnienia dotyczące praw *nasciturusa*, w tym prawa do życia, pojawiły się już podczas drugiej sesji Komisji Praw Człowieka w grudniu 1947 r. w Genewie, w trakcie której, jak wspomniano, wypracowano tzw. projekt genewski katalogu praw człowieka. Oprócz członków Komisji uczestniczyli w niej przedstawiciele innych agend Organizacji Narodów Zjednoczonych (Komisja ds. Statusu Kobiet, ILO, UNESCO), jak i organizacji pozarządowych (Unia Międzyparlamentarna, Międzynarodowa Federacja Chrześcijańskich Związków Zawodowych, Światowy Kongres Żydów, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża itd.).

Po raz pierwszy badana kwestia pojawiła się w trakcie debaty nad art. 7 roboczego projektu, który stanowił, że „[e]very one has the right to life, to personal liberty and to personal security”¹².

Wśród wielu propozycji zmian tego artykułu przedstawiono dwie bezpośrednio powiązane z interesującym nas tematem. Przedstawiciel Chile zgłosił projekt, który bezpośrednio uwzględniał prawo do życia dzieci nienarodzonych, osób niepełnosprawnych i upośledzonych oraz chorych psychicznie, jak również prawa do godnych warunków życia („Unborn children and incurables, mentally defectives and lunatics, shall have the right to life. All persons shall have the right to the enjoyment of conditions of life enabling them to live in dignity and to develop their personality adequately. Persons unable to maintain themselves by their own efforts shall be entitled to maintenance and assistance”). Podobna w istocie była o wiele bardziej zwięzła propozycja libańska („Every one has the right to life and bodily integrity from the moment of conception, regardless of physical or mental condition, to liberty and security of person”)¹³.

¹¹ Na temat wypowiedzi przedstawicieli ZSRR i pozostałych państw wstrzymujących się zob. szczególnie W. Schabas, *Introductory Essay...*, s. CXI i n.

¹² UN Economic and Social Council (dalej: UN E.S.C.), Commission on Human Rights, *Report Of the Drafting Committee on an International Declaration Of Human Rights. Suggestions of the Drafting Committee for Articles of International Declaration Of Human Rights*; UN Economic and Social Council Official Records (dalej: UN ESCOR), E/CN.4/21, s. 73 i n. (te i następne dokumenty: <http://undocs.org> – 14.10.2019).

¹³ *Ibidem*.

Na spotkaniu komitetu roboczego 6 grudnia 1947 r. August Vanistendael z Międzynarodowej Federacji Chrześcijańskich Związków Zawodowych poparł propozycję tekstu zaproponowaną przez Liban, wskazując m.in. na potrzebę sprecyzowania momentu objęcia ochroną w kontekście prawa do życia, jak również potrzebę podkreślenia zastosowania tego prawa niezależnie od stanu psychicznego lub fizycznego człowieka. W odpowiedzi na to Bodil Begtrup, przedstawicielka Komisji ds. Statusu kobiet, uznała, że tej propozycji nie można pogodzić z przepisami niektórych państw, które w pewnych przypadkach przewidywały dopuszczalność aborcji. Z kolei przewodnicząca E. Roosevelt, nawiązując do propozycji przedstawicieli Chile i Libanu, wskazała, że „tekst przedłożony przez komitet redakcyjny obejmował wszystkie wspomniane tematy” („covered all the aspects mentioned”) i w związku z tym zaproponowała głosowanie nad pierwotnym tekstem, który został przyjęty.

Debata wróciła kilka dni później, 12 grudnia, na spotkaniu plenarnym całej Komisji Praw Człowieka, podczas którego omawiano m.in. ww. art. 7 Deklaracji jednocześnie z art. 4 projektowanego paktu praw człowieka. Grupa robocza ds. tego ostatniego dokumentu zaproponowała bowiem, żeby w artykule poświęconym prawu do życia zawrzeć wyjątki w zakresie kary śmierci oraz dopuszczalności aborcji. Tekst ten brzmiał następująco: „Article 4

1. It shall be unlawful to deprive any person of his life save in the execution of the sentence of a court following on his conviction of a crime for which this penalty is provided by law.

2. It shall be unlawful to procure abortion, except in a case in which it is permitted by law and is done in good faith in order to preserve the life of the woman, or on medical advice to prevent the birth of a child of unsound mind to parents suffering from mental disease, or in a case where the pregnancy is the result of rape”¹⁴.

Pozostawienie par. 2 poparł przedstawiciel Wielkiej Brytanii, Lord Dukeston¹⁵. Wskazywał, że w związku z istniejącymi prawami niektórych krajów wyraźnie zdefiniowane („well-defined”) wyjątki od zakazu aborcji powinny być uwzględnione. Podkreślał też, że nie było zamiarem grupy roboczej ds. tekstu paktu praw człowieka określanie, czy we wskazanych przypadkach państwa powinny zezwalać na przerywanie ciąży, ponieważ to do nich ostatecznie należy określenie wyjątków w sprawie zakazu aborcji¹⁶. Wspomniana B. Begtrup z Komisji ds. Kobiet doprecyzowała, że niektóre kraje mogą się sprzeciwiać ratyfikacji dokumentu w przypadku braku wprowadzenia w tekście wyjątku od zakazu aborcji w sytuacji zagrożenia życia matki.

¹⁴ UN E.S.C., Commission on Human Rights, *Report of the Working Party on an International Convention on Human Rights*, UN ESCOR E/CN.4/56, s. 6.

¹⁵ UN E.S.C., Commission on Human Rights, 2nd Sess., 35th mtg, UN ESCOR E/CN.4/SR.35, s. 12 i n.

¹⁶ W związku z czym proponowane w tekście paktu wyjątki mogły być przez państwo zawężane, ale nie rozszerzane – zob. niżej, podrozdz. 4 – *Analiza prac przygotowawczych*.

Mimo to projekt par. 2 spotkał się ze sprzeciwem m.in. przedstawicieli Chile, Panamy oraz Międzynarodowej Federacji Chrześcijańskich Związków Zawodowych, Josa Serrarena (późniejszego sędziego Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości), którzy stanęli na stanowisku, że proponowane wyjątki od zakazu aborcji określone w par. 2 są ujęte zbyt szeroko, w szczególności odnośnie do nienarodzonych dzieci rodziców upośledzonych umysłowo. W związku z tym uznali oni za zasadne usunięcie całego par. 2. W wyniku głosowania ich stanowisko zostało uwzględnione (wynik 10 do 3)¹⁷.

3.2. Prace przygotowawcze w obrębie Komisji Praw Człowieka w 1948 r.

Temat praw *nasciturus* pojawił się także w trakcie drugiej sesji spotkań komitetu redakcyjnego Komisji Praw Człowieka, który debatował nad projektem Deklaracji w maju 1948 r., po wpłynięciu w międzyczasie uwag do projektu genewskiego przesłanych przez niektóre państwa oraz organizacje międzynarodowe. Wstępna propozycja brzmienia artykułu pozostała praktycznie taka sama („Everyone has the right to life, to liberty and security of person”), zmieniono jedynie numerację (art. 4). Na spotkaniu 17 maja 1948 r. przedstawiciel Chile, Hernán Santa Cruz, przypomniał brzmienie artykułu zaproponowane przez jego kraj, m.in. *explicite* wyrażające prawo do życia dzieci nienarodzonych, osób niepełnosprawnych i upośledzonych oraz chorych psychicznie („unborn children, incurables, the feeble-minded, and the insane”)¹⁸. Swoją propozycję przywołał też Ch. Malik z Libanu. W dyskusji, która nastąpiła, pierwszy głos zabrał R. Cassin, który podzielił przedstawione poglądy, wskazał jednak, że „Deklaracja powinna zawierać idee akceptowalne przez wszystkich członków”. E. Roosevelt w imieniu swojego kraju podkreśliła z kolei konieczność zachowania zwięzłości tekstu. Przedstawiciel ZSRR dodał, że nie wszystkie kraje posiadały (całkowicie) antyaborcyjne ustawodawstwo¹⁹. Ch. Malik wyraził jednak przekonanie, że delegaci Chin, ZSRR i Wielkiej Brytanii postulują niewprowadzanie definiowania ochrony prawa do życia od poczęcia, mając na uwadze zwięzłość tekstu („in the interests of brevity”), ale uznają oni, że prawo to jest zawarte w generalnym brzmieniu dyskutowanego artykułu. Przekonanie to zostało poparte przez przedstawiciela Chin. Przedstawiciel ZSRR nie odniósł się do uwagi Ch. Malika, z kolei G. Wilson z Wielkiej Brytanii enigmatycznie odrzekł, że art. 4 może być w taki sposób rozumiany, ale niekoniecznie („wording of article 4 could be understood to contain that idea but did not necessarily do so”). E. Roosevelt dodała, że proponowane brzmienie art. 4 było wystarczająco szerokie, aby zawierać idee, jakie dane państwo chce stosować jako

¹⁷ UN ESCOR E/CN.4/SR.35, s. 15-17.

¹⁸ UN E.S.C., Commission on Human Rights. Drafting Committee, 2nd Sess., 35th mtg, UN ESCOR E/CN.4/AC.1/SR.35, s. 3.

¹⁹ O ówczesnym prawodawstwie w zakresie dopuszczalności aborcji zob. niżej, podrozdz. 4 – *Analiza prac przygotowawczych*.

generalne zasady („the terms of article 4 were sufficiently broad to comprise certain ideas which. A country might wish to adopt as general principles”), uznając „zwięzłe i ogólne brzmienie” artykułu za najbardziej pożądane. Głosowaniu poddano dwa uzupełnienia ogólnie sformułowanego prawa do życia – „od momentu poczęcia” oraz (oddzielnie) „niezależnie od jego/jej stanu psychicznego i fizycznego” – obie poprawki odrzucono stosunkiem głosów 6:2.

3.3. Prace przygotowawcze w ramach III Komitetu ZO ONZ

Temat praw *nasciturusa* i aborcji pojawił się z kolei w znikomym stopniu w czasie obrad III Komitetu Zgromadzenia Ogólnego ONZ, na którym ustalono ostateczny tekst Deklaracji. Wyłynął on na marginesie dyskusji nad brzmieniem art. 1. Jego proponowany ostatecznie przez Komisję Praw Człowieka tekst brzmiał następująco: „All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed by nature with reason and conscience, and should act towards one another in a spirit of brotherhood”²⁰.

Debate nad brzmieniem tego artykułu toczyła się przez szereg dni i była wielowątkowa (m.in. przerzucenie jego tekstu do preambuły, odwołanie się do źródeł godności ludzkiej i sprecyzowanie jej genezy²¹). Jednym z przedmiotów dyskusji było także sformułowanie: „are born free and equal in rights”. W trakcie spotkań w dniach pomiędzy 7 a 11 października 1948 r. pojawiło się przy tym wiele propozycji przeformułowania tego fragmentu. Jedną z pierwszych przedstawił Ch. Malik z Libanu, który zasugerował zmianę zwrotu „rodzą się” („are born”) na „są” („are”), motywując to chęcią usunięcia wrażenia, że ludzie, choć rodzą się równi, mogliby utracić następnie tę równość z jakiegokolwiek powodu²². Poprawkę tę poparł przedstawiciel Chin, argumentując to niezasadnym, jego zdaniem, odwołaniem się do filozofii Rousseau. Krytycznie do tego fragmentu odnieśli się także przedstawiciele Kolumbii i Boliwii, wskazując na brak sprecyzowanych podstaw filozoficznych tego sformułowania. Zmianę zaproponowaną przez Ch. Malika poparł na późniejszym spotkaniu także Eduardo Plaza z Wenezueli, który widział w tym również lepsze ujęcie ochrony dziecka „od poczęcia aż do osiągnięcia pełnego rozwoju”²³. Z kolei Pedro de Alba z Meksyku przywołał poglądy delegatów innych państw wskazujące, że prawo istoty ludzkiej do wolności i równości rozpoczyna się od jej poczęcia i trwa po jej narodzeniu, dodając, że jeśli słowo „born” ma być zachowane w tekście, to ma ono uwzględniać szersze jego znaczenie. Dodatkowo, jego zdaniem, w artykule tym powinno

²⁰ UN E.S.C., Commission on Human Rights, *Report of the Third Session of the Commission on Human Rights*, 28 czerwca 1948, UN ESCOR E/800, Aneks A, s. 10.

²¹ Szczegółowo kierunki debat opisuje T. Lindholm: T. Lindholm, *Article 1*, [w:] *The Universal Declaration of Human Rights. A Commentary*, A. Eide [et al.] (eds), Oslo 1992, s. 42-51.

²² UN General Assembly Official Records (dalej: UN GAOR), A/C.3/SR.96, s. 97 i n.

²³ UN GAOR, A/C.3/SR.99, s. 122.

wspomnieć się o zdrowiu, edukacji i dobrostanie dziecka. Inne jeszcze sformułowania zaproponowali przedstawiciele Iraku i Ekwadoru, sugerując potrzebę podkreślenia istnienia praw związanych z równością²⁴. Wreszcie A. Pavlov ze Związku Radzieckiego potrzebę zmiany omawianego sformułowania argumentował stanowiskiem, że to, czy ludzie rodzą się wolni i równi, zależy od ustroju społecznego danego państwa²⁵.

Jednakże inni członkowie III Komitetu optowali za pozostawieniem zwrotu „are born”. R. Cassin podkreślał, że ludzie rodzą się wolni i równi, nawet jeśli następnie mogą utracić te atrybuty, a sformułowanie zawarte w art. 1 potwierdza prawa istot ludzkich do wolności i równości, przynależne im od/z urodzenia („from birth/de naissance”) ²⁶. W trakcie późniejszego spotkania inny przedstawiciel Francji, Salomon Grumbach, odpowiadając na ww. argumenty A. Pavlova z ZSRR, użył analogicznego jak Cassin uzasadnienia²⁷. Został on poparty przez przedstawicieli Egiptu i Syrii, zdaniem których zachowanie zwrotu „are born” będzie jednoznacznie wykluczało ideę dziedzicznego niewolnictwa.

Temat praw *nasciturusa* praktycznie nie pojawił się przy omawianiu artykułu poświęconemu prawu do życia, gdyż dyskusje dotyczyły głównie zakazu kary śmierci. Jedynie przedstawiciel Wenezueli wskazywał, że „prawo do życia i, w konsekwencji, wszystkie środki zmierzające do jego ochrony, rozpoczynają się w momencie poczęcia istoty ludzkiej”²⁸.

4. Analiza prac przygotowawczych w zakresie prawa *nasciturusa* do życia

Zanim przejdę do analizy *travaux préparatoires* w interesującym nas temacie, warto przyrzeć się ówczesnemu kontekstowi prawnemu i społecznemu dotyczącemu praw *nasciturusa* i dopuszczalności aborcji. W latach 40. aborcja była całkowicie zakazana w większości krajów, a w nielicznych, gdzie wprowadzono wyjątki od tego zakazu, były one przeważnie ograniczone do sytuacji zagrożenia życia matki (szerszy katalog wyjątków, obejmujący także zagrożenie dla zdrowia matki oraz ryzyko upośledzenia *nasciturusa*, miała Szwecja oraz Japonia)²⁹. Dokonywanie aborcji, nie tylko tych przymusowych,

²⁴ Por. też T. Lindholm, *op. cit.*, s. 47 i n.

²⁵ UN GAOR, A/C.3/SR.98, s. 110.

²⁶ UN GAOR, A/C.3/SR.96, s. 99.

²⁷ UN GAOR, A/C.3/SR.99, s. 116.

²⁸ UN GAOR, A/C.3/SR.104, s. 167.

²⁹ B. Bullough, *Abortion*, [w:] *Human Sexuality. An Encyclopedia*, B. Bullough, V. L. Bullough (eds), New York–London 1994, s. 4–5.

ale też dobrowolnych, stanowiło jedną z podstaw oskarżenia w toczących się wówczas procesach norymberskich³⁰.

Zakaz aborcji był powszechnie akceptowany także w środowisku medycznym, nie tylko przez funkcjonowanie przysięgi Hipokratesa w jej pierwotnym brzmieniu³¹. W 1948 r. Światowe Towarzystwo Medyczne (World Medical Association) z siedzibą w Genewie uchwaliło Deklarację genewską³², według której lekarz winien zadeklarować: „Zachowam najwyższy szacunek dla życia ludzkiego od momentu poczęcia; nawet pod wpływem groźby, nie użyję mojej wiedzy lekarskiej przeciwko prawom ludzkości”. Deklaracja ta stała się częścią Międzynarodowego kodeksu etyki lekarskiej uchwalonego przez tę organizację rok później, w którym także podkreślono, że „lekarz musi zawsze pamiętać o obowiązku zachowania ludzkiego życia od poczęcia”, natomiast „aborcja może być przeprowadzona tylko wtedy, gdy pozwala na to sumienie lekarzy i prawo krajowe”. Jak wspomniano, wyjątki określone w ówczesnym prawodawstwie, jeśli w ogóle występowały, były bardzo ograniczone.

Wracając do analizy *travaux préparatoires*, należy wskazać, że wielokrotnie, zwłaszcza na etapie Komisji Praw Człowieka, zgłaszano potrzebę *explicite* włączenia do tekstu Deklaracji sformułowania ochrony życia ludzkiego od poczęcia. Argumenty przeciwko temu rozwiązaniu skupiały się albo na potrzebie zachowania zwięzłości tekstu, albo na fakcie, że w niektórych krajach zakaz aborcji nie był całkowity, w związku z tym sformułowanie ochrony życia ludzkiego od poczęcia bez żadnych wyjątków mogłoby być dla nich trudne do zaakceptowania.

Co jednak istotne, w żadnym momencie dyskusji nikt nie kwestionował konieczności ochrony prawa do życia *nasciturusa*, a głównym wyjątkiem, na który powoływano się w trakcie debat nad dodaniem sformułowania „od poczęcia”, było zagrożenie życia matki. Co więcej, próba wprowadzenia do projektu paktu praw człowieka (omawianego na tym samym spotkaniu Komisji Praw Człowieka co projekt Deklaracji) możliwości wprowadzenia przez państwo wyjątków od zakazu aborcji w sytuacji zagrożenia nie tylko życia kobiety, ale też podejrzenia upośledzenia *nasciturusa* w sytuacji choroby psychicznej jednego z rodziców oraz gwałtu została zdecydowanie odrzucona w głosowaniu, jako zbyt szerokie określenie wyjątków – nikt z członków Komisji nie argumentował, że wyjątki te zostały określone zbyt wąsko.

³⁰ Szerzej: R. Joseph, *op. cit.*, s. 10 i n., tam też bogata bibliografia.

³¹ Punkt 4 przysięgi: „Nigdy nikomu, także na żądanie, nie dam zabójczego środka ani też nawet nie udzielię w tym względzie rady; podobnie nie dam żadnej kobiecie dopochwowego środka poronnego”. Por. J. Gul, *Przysięga Hipokratesa: nota od tłumacza i tekst*, [w:] *W imieniu dziecka poczętego*, J. Gałkowski, J. Gul (red.), Rzym–Lublin 1991, s. 193-197.

³² Deklaracja genewska dostępna na stronie WMA: <https://www.wma.net/wp-content/uploads/2018/07/Decl-of-Geneva-v1948-1.pdf> – 14.10.2019. Jej treść w takiej formie obowiązywała do 1983 r., kiedy zmieniono sformułowanie „od poczęcia” na „od początku” („from the beginning”).

Także użycie słów „rodzą się” w art. 1 w żaden sposób nie wskazuje na celowe pominięcie ochrony *nasciturusa* przez twórców Deklaracji. Jak słusznie wskazują inni autorzy, zwrot ten, dyskutowany szczegółowo w trakcie spotkań III Komitetu Zgromadzenia Ogólnego ONZ, miał na celu podkreślenie, że godność i równość stanowią przyrodzone atrybuty człowieka³³. Takie argumenty za zachowaniem zwrotu „are born” sformułowali przedstawiciel Francji, R. Cassin, oraz Chile, E. Santa Cruz, którzy w czasie poprzednich etapów powstawania projektu Deklaracji opowiadali się za ochroną życia ludzkiego od poczęcia. To samo też powtórzył inny Francuz, S. Grumbach, w opozycji do poglądów wysuwanych przez przedstawiciela ZSRR, że atrybuty te zależą od ustroju społecznego państwa. Notabene, jak słusznie wskazuje J. Morsink, większość delegatów rozumiała zwrot „are born” w wymiarze nie tylko biologicznym, ale i „moralnym” – tj. jako włączenie do rodziny ludzkiej wraz z prawami i obowiązkami³⁴. Co prawda w czasie debaty w trakcie spotkań III Komitetu ZO ONZ pojawił się postulat, aby do tekstu wstawić słowo „born” także z uwagi na konieczność ochrony życia od poczęcia, ale – jak słusznie argumentuje T. Finegan – wzięło się to z niezrozumienia ww. przedmiotu dyskusji, oscylującej wobec atrybutów godności i równości człowieka³⁵. Przy czym w żadnym momencie obrad nie padł argument przemawiający za użyciem zwrotu „rodzą się” w celu wykluczenia stosowania praw człowieka do okresu poprzedzającego narodziny.

Co zatem przemawiało za nieuwzględnieniem *explicite* prawa do życia *nasciturusa* w art. 3 mimo zgłoszonych w tym względzie postulatów? R. Joseph argumentuje to wyłącznie dążeniem do zachowania zwięzłości tekstu, uznając, że prawo to, w kontekście zarówno tekstu Deklaracji, jak i ówczesnego kontekstu społecznego, jest bez żadnego wyjątku wpisane w treść art. 3³⁶. Za takim podejściem mogą przemawiać następujące argumenty:

- (i) często pojawiające się postulaty podkreślające konieczność zachowania zwięzłości tekstu Deklaracji;
- (ii) jedyne głosy wyrażone w trakcie dyskusji opowiadały się za ochroną życia od poczęcia, nie pojawiły się natomiast głosy kwestionujące to prawo poza koniecznością uwzględnienia sytuacji wyjątkowych;
- (iii) odrzucenie poprawki uwzględniającej ochronę życia od poczęcia nastąpiło jednocześnie i taką samą liczbą głosów co odrzucenie propozycji tekstu *explicite* chroniącego prawo do życia osób niepełnosprawnych i upośledzonych oraz chorych psychicznie;

³³ J. Morsink, *op. cit.*, s. 290 i n.; T. Lindholm, *op. cit.*, s. 48; T. Finegan, *op. cit.*, s. 94; R. Joseph, *op. cit.*, s. 55 i n.

³⁴ J. Morsink, *op. cit.*, s. 293.

³⁵ T. Finegan, *op. cit.*, s. 94.

³⁶ R. Joseph, *op. cit.*, s. 19.

(iv) sam tekst Deklaracji, która chroni prawa wszystkich istot ludzkich (art. 1)³⁷.

Biorąc pod uwagę pojawiające się zastrzeżenia związane z istnieniem wyjątków legalizujących aborcję w niektórych państwach, trudno powyższe stanowisko uznać za całkowicie przekonujące.

Drugim przyjmowanym wy tłumaczeniem jest uznanie, że twórcy Deklaracji mieliby pozostawić kwestię dopuszczalności aborcji do swobodnego uznania państwom-członkom ONZ (interpretacja „suwerenna”). Jego istotę stanowi stwierdzenie, że „osiągnięcie kompromisu nakazywało milczenie”³⁸. Przy takim stanowisku Deklaracja ani nie zakłada ochrony prawa do życia *nasciturusa*, ani prawa do aborcji³⁹, a o kwestiach tych mają decydować wyłącznie państwa w swoim prawie wewnętrznym.

Wreszcie należy odnotować bardzo wnikliwie uzasadnione stanowisko T. Finegana, który argumentował, że w pracach przygotowawczych nad interesującym nas zagadnieniem można odnaleźć pewien „miks” poglądów przemawiających za zwężnością z argumentacją związaną z interpretacją „suwerenną”. Przedstawiając argumenty przemawiające za oboma poglądami, T. Finegan konkluduje, że „z dostępnych materiałów wynika, że obie interpretacje – «stylistyczna» [odnosząca się do zwężności – M. G.] oraz «suwerenna» są do przyjęcia [...], w związku z tym *travaux préparatoires* pozostawiają ten temat w pewnym stopniu nieokreślonym i niejasnym”⁴⁰. Dodaje on jednakże, iż, z uwagi na ówczesny kontekst prawny i społeczny, nawet jeśli przyjąć interpretację „suwerenną”, to nieuzasadnione byłoby czerpanie z tej interpretacji argumentów wspierających dopuszczalność liberalnego prawodawstwa w zakresie przerywania ciąży – tym bardziej że Deklaracja nie zawiera prawa do aborcji.

W moim przekonaniu uważna analiza wszystkich stadiów prac przygotowawczych z całą pewnością nie potwierdza przytoczonego na początku artykułu stanowiska części doktryny, iż w myśl twórców PDPCz *nasciturusowi* nie przysługują zawarte w niej prawa, w tym w szczególności prawo do życia. Nie sposób się także zgodzić z twierdzeniem, że słowa „rodzą się” zawarte w art. 1 miały zostać użyte świadomie także w celu wykluczenia stosowania praw człowieka do okresu poprzedzającego narodziny, gdyż zupełnie co innego wynika z analizy dyskusji nad tym artykułem. Zgodzić się należy z T. Fineganem, że w *travaux préparatoires* można odnaleźć pewien „miks” poglądów „stylistycznych”

³⁷ Zob. T. Finegan, *op. cit.*, s. 98. Jak słusznie wskazuje T. Jasudowicz, poprawne tłumaczenie angielskiego zwrotu „all human beings” w polskim tekście Deklaracji powinno brzmieć „wszystkie istoty ludzkie” (zamiast „wszyscy ludzie”), a zastosowanie tego sformułowania nie jest przypadkowe. Zob. T. Jasudowicz, *Ewolucja interpretacji międzynarodowo chronionych praw człowieka. W pięćdziesięciolecie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL Lublin” 1999, nr 1/2 (45/46), s. 225.

³⁸ W. Schabas, *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Cambridge 2002, s. 25.

³⁹ P. Alston, *The Unborn Child and Abortion under the Draft Convention on the Rights of the Child*, „Human Rights Quarterly” 1990, vol. 12, nr 1, s. 161.

⁴⁰ T. Finegan, *op. cit.*, s. 99-100.

i interpretacji „suwerennej”. Wydaje się jednakże, że ten „miks” nie był w zamierzeniu twórców Deklaracji tak bardzo „niejasny” i „niesprecyzowany”, jak sugeruje to irlandzki autor. Nawet gdyby przyjąć to drugie stanowisko (interpretacja „suwerenna”), to w świetle prowadzonych dyskusji widoczne jest, że niektórzy twórcy Deklaracji dopuszczali wyjątki od zakazu aborcji, ale jedynie te już funkcjonujące w ówczesnych prawodawstwach – przy czym proponowany maksymalny zakres tych wyjątków (zagrożenie życia kobiety, podejrzenie upośledzenia w sytuacji choroby psychicznej jednego z rodziców oraz gwałt) został odrzucony przez zdecydowaną większość członków Komisji Praw Człowieka jako zbyt daleko idący, zwłaszcza w zakresie dopuszczalności aborcji eugenicznej. I to brak zgody wśród twórców Deklaracji co do skonkretyzowania ww. restrykcyjnych wyjątków był powodem braku uwzględnienia *explicite* praw *nasciturusa* w Deklaracji w szczególności w zakresie prawa do życia.

Można zasadnie przypuszczać, że twórcy ci byliby mocno zaskoczeni, gdyby ktoś im wówczas powiedział, iż prowadzone przez nich dyskusje nad dziełem ich życia będą w przyszłości podstawą do zanegowania jakiejkolwiek ochrony prawa do życia od poczęcia.

Bibliografia

- Alston P., *The Unborn Child and Abortion under the Draft Convention on the Rights of the Child*, „Human Rights Quarterly” 1990, vol. 12, nr 1, <https://doi.org/10.2307/762174>.
- Bullough B., *Abortion*, [w:] *Human Sexuality. An Encyclopedia*, B. Bullough, V. L. Bullough (eds), New York–London 1994.
- Copelon R. [et al.], *Human Rights Begin at Birth. International Law and the Claim of Fetal Rights*, „Reproductive Health Matters” 2005, vol. 13, nr 26, [https://doi.org/10.1016/S0968-8080\(05\)26218-3](https://doi.org/10.1016/S0968-8080(05)26218-3).
- De Jesús L. M., *A Pro-choice Reading of a Pro-life Treaty: The Inter-American Court on Human Rights’ Distorted Interpretation of the American Convention on Human Rights in Artavia v. Costa Rica*, „Wisconsin International Law Journal” 2014, vol. 32, nr 2.
- Finegan T., *International Human Rights Law and the „Unborn”: Texts and Travaux Préparatoires*, „Tulane Journal of International and Comparative Law” 2016, vol. 25, nr 1.
- Gul J., *Przysięga Hipokratesa: nota od tłumacza i tekst*, [w:] *W imieniu dziecka poczętego*, J. Gałkowski, J. Gul (red.), Rzym–Lublin 1991.
- Jasudowicz T., *Ewolucja interpretacji międzynarodowo chronionych praw człowieka. W pięćdziesięciolecie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL Lublin” 1999, nr 1/2 (45/46).
- Joseph R., *Human Rights and the Unborn Child*, Leiden–Boston 2009.
- Kondratiewa-Bryzik J., *Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2009.
- Lindholm T., *Article 1*, [w:] *The Universal Declaration of Human Rights. A Commentary*, A. Eide [et al.] (eds), Oslo 1992.
- Morsink J., *The Universal Declaration of Human Rights. Origins, Drafting, and Intent*, Philadelphia, Pa 1999.

- Schabas W., *Introductory Essay: The Drafting and Significance of the Universal Declaration of Human Rights*, [w:] *The Universal Declaration of Human Rights. The Travaux Préparatoires*, W. Schabas (ed.), Cambridge 2013, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600491.004>.
- Schabas W., *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Cambridge 2002.
- Schmidt H., *Whose Dignity? Resolving Ambiguities in the Scope of „Human Dignity” in the Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*, „Journal of Medical Ethics” 2007, vol. 33, nr 10, <https://doi.org/10.1136/jme.2006.017699>.
- Symonides J., *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (po 60 latach od jej przyjęcia)*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 12.
- Zampas Ch., Gher J. M., *Abortion as a Human Right – International and Regional Standards*, „Human Rights Law Review” 2008, vol. 8, nr 2, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngn008>.

Publikację tę należy uznać za oryginalne i w pełni kompetentne opracowanie na temat filozoficznych, historycznych i prawnych aspektów Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w 70. rocznicę jej uchwalenia przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Wykorzystanie tego jubileuszu dla zebrania i przedstawienia pogłębionych studiów nad Deklaracją należy ocenić ze wszech miar pozytywnie. Książka stanowi kontynuację zainteresowań polskiej doktryny prawa międzynarodowego (oraz innych dyscyplin) jednym z najważniejszych – a wręcz symbolicznym – dokumentem w rozwoju koncepcji uniwersalnych praw człowieka.

dr hab. Michał Balcerzak, prof. UMK

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-132-1

9 788381 381321